

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Lietuvių kalbos institutas

IN MEMORIAM KAZYS PAKALKA
(1928–2009)

2009 metų rugsėjo 16 dieną sunkios ligos iškankintas mus paliko darbštus leksikografas, žymus lietuvių leksikografijos istorijos tyrėjas Kazys Pakalka. Paliko tyliai (tylus jis buvo ir gyvenime), be gėlių, be atsisveikinimo kalbų, nenorėjęs trukdyti nei artimiausių draugų, nei pažįstamų. Mirė Vilniuje, kur prabėgo didesnė jo gyvenimo dalis, o urna su pelenais sugrįžo į gimtinę, tėvų kapą Gedžiūnėlių kaimo kapinaitėse.

Netoli nuo čia ir gimtasis Júodalaukio kaimas (Daugėlišio parapija, Ignalinos rajonas). Pagal šeimos tradiciją Kazys Pakalka į šį pasaulį atėjo per patį linamynį. Tačiau vargonininkas į parapijos knygas įrašė: 1928 metų

sausio 1 dieną. Pajauninti naujagimi anais laikais buvo gana įprasta – vėliau reikės eiti į kariuomenę.

1941 m. Kazys Pakalka pradėjo lankyti garsiąją Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją. Velionis dažnai geru žodžiu prisimindavo vokiečių okupacijos metų vadinamąjį Švietimo generalinį tarėją daktarą Praną Germantą (Meškauską)¹, kuris ypač rūpinosi Vilniaus krašto lietuviškomis mokyklomis. Kelią į mokslą būsimajam kalbininkui taip pat palengvino ir jo dėdė, savo parapijiečių labai mielai prisimenamas ilgametis Marcinkonių klebonas Nikodemas Pakalka, kadaise Šveicarijoje, Friburgo universitete, studijavęs kartu su Vincu Mykolaičiu-Putinu, kurį laiką dirbęs ir Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Nikodemas Pakalka, galima sakyti, buvo labai svetingas kalbininkams. Profesorius Juozas Balčikonis čia ne tik vasarodavo, netoli klebonijos malonią prieglaudą rasdavo ir profesoriaus bitės. Dažni svečiai čia būdavo taip pat Kazio Pakalkos draugai Aloyzas Vidugiris, Antanas Balšaitis. Vietos gyventojai šiuos tris jaunuolius įtarė esant klierikus.

Tarp 1948 metų rudenį Vilniaus universitete pradėjusių studijas lituanistų iš pradžių Kazio Pakalkos čia dar nebuvo. Atsirado jis kiek vėliau, „perbėgęs“ iš Miškų ūkio fakulteto. Atsisakant šiaip jau kaimo žmogui labiau geistinos miškininko specialybės tikriausiai ne paskutinį vaidmenį suvaidino Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojo Liongino Vaitiekūno lietuvių kalbos pamokos. O „perbėgimo“ formalumus savo buvusiam mokiniui tvarkyti padėjo jo lotynų kalbos mokytoja, vėliau universiteto dėstytoja Jadvyga Tijūnelytė (Šimkauskienė).

Kurso draugai Kazį Pakalką prisimena kaip reto darbštumo studentą. Egzaminų jis niekada nelaiškė gerai nepasiruošęs. Šio straipsnelio autorius tai galėtų tvirtai paliudyti – mat jis egzaminus paprastai laikydavo iš karto po savo draugo. Retai jį būdavo galima sutikti šokių ar kitokių pramogų salėse. Niekada jis nešūkavo stadionuose. Tiesa, į galvą ateina juokingas epizodas – fizinio lavinimo dėstytojas, pamatęs kaip lengvai jo studentas lipa virve, čia

¹ Pranas Germantas (1903–1945) 1936 m. Leipcigo universitete apgynė disertaciją „Liaudies papročiai lietuvių šeimos gyvenime“. 1941 m. buvo paskirtas Švietimo generaliniu tarėju. 1943 m. suimtas už priešinimąsi nacių politikai, ypač paskelbtai mobilizacijai į SS dalinius. Mirė Štuthofo koncentracijos stovykloje apsikrėtęs šiltine. Lietuviai kaliniai, papirkę krematoriumo viršininką, išgavo jo urną ir bėgdami iš stovyklos išsigabeno į Švediją. Vėliau palaidojo vienose Kopenhagos kapinėse. Deja, kapas 1960 m. buvo sunaikintas. P. Germanto brolis, lituanistas mokytojas, įvairių redakcijų darbuotojas, aktyvus Lietuvių kalbos draugijos narys Kastas Meškauskas (1906–1932) nuskendo prie Palangos. Plačiau apie P. Germanto veiklą žr. Mackonytė B. Vilnius karo karuselėje. – *Vilniaus kultūrinis gyvenimas. 1939–1945*. Vilnius, 1999, 78–88.

pat prišokęs patikrino jo raumenis ir primygtinai kvietė lankyti bokso treniruotes. Tačiau tokie pasiūlymai darbščiojo lituanisto nė iš tolo neviliojo. Kazys Pakalka, kaip ir kiti iš Vilniaus krašto kilę studentai, vaikystėje jutęs nacionalinę priespaudą, už mus, į universitetą atvykusius iš kitų Lietuvos kampelių, turbūt buvo gerokai lietuviškesnis, jautriau reaguojantis į kiekvieną svetimųjų užmačią.

Greitai Kazys Pakalka tapo aktyvus akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* žodžių rinkėjas. Mes, kurso draugai, gal kartais ir šiek tiek pavydžiai žiūrėdavome, kai profesorius Juozas Balčikonis paskaitos metu savo studentui įteikdavo sąskaitą ir paaiškindavo, kad Antakalnyje už atneštus žodžius jis gausiąs šiek tiek pinigų. O tų žodžių žodynui per savo gyvenimą Kazys Pakalka užrašė gal per 20 tūkstančių. Daugiausia žodžiai turbūt užrašyti iš motinos Anelės Pakalkienės (Cicėnaitės) lūpų. Pakalkienė labai gerai mokėjo gimtąją tarmę, jos kalba buvo reto vaizdingumo ir žodingumo. Norėtūsi priminti, kad Kazys Pakalka savo motiną be galo mylėjo. Šio straipsnelio autoriaus žmona, kuriai, kaip gydytojai, teko bendrauti su Pakalkiene, sakydavo, kad ji gyvenime nesutikusi kito tokio žmogaus, kuris taip rūpintūsi savo motina, kaip rūpinosi Kazys Pakalka.

Anksti būsimasis kalbininkas įsitraukė ir į lietuvių leksikografijos istorijos tyrimus. Profesorius Jono Palionio vadovaujamas parašė vertingą diplominį darbą apie rankraštinių Dionizo Poškos žodyną².

1953 m. baigęs universitetą Kazys Pakalka keletą metų dėstė Vilniaus pedagoginiame institute. Tačiau visa tolimesnė jo mokslinė veikla daugiausia susijusi su Lietuvių kalbos institutu. Čia aspirantūros metais jis parašė disertaciją *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas (Konstantino Širvydo³ „Dictionarium trium linguarum“ 1629 m.)*. Darbo vadovas docentas Jonas Kruopas. Disertacijos oficialusis oponentas profesorius Juozas Balčikonis savo atsiliepimą baigė tokiais žodžiais: „atliktas darbas nusipelno su kaupu, kad Mokslinė taryba sutiktų pripažinti K. Pakalkai filologijos mokslų kandidato laipsnį“. Tiek profesoriumi Juozui Balčikoniumi, tiek Mokslinės tarybos nariams ypač didžiulį išpūdį paliko antroji disertacijos dalis – 917 lapų lietuviškų žodžių registras. „Suprantamas daiktas, – sakė J. Balčikonis, – tokiam dideliame registru parašyti padėta baisybė darbo. Reikėtų jį tuojau išleisti. Priešingai,

² Žr. Pakalka K. D. Poškos žodyno genezė ir likimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29, 1991, 113–117.

³ Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojai tuo metu privalėjo vartoti tokią mūsų leksikografo pavardės formą.

būtų kapitalas užkastas į žemę.“⁴ Profesoriaus Kosto Korsako nuomone, tokios apimties disertacijas apskritai reikėtų uždrausti rašyti.

Galima sakyti, kad su disertacijos gynimu darbas prie šio lietuvių leksikografijos paminklo tik prasidėjo. Apie žodyną ir jo autorių Kazys Pakalka paskelbė daugybę straipsnių, jis nustatė lenkiškosios žodyno dalies šaltinius, koregavo žodyno pirmojo leidimo datą, ištyrė naujadarus. Žinoma, svarbiausia – su įvadinėmis studijomis ir lietuviškų žodžių rodyklėmis parengė faksimilinius vadinamojo pirmojo (apie 1620 m.) ir trečiojo (1631 m.) leidimo naujus, puošnius, dabar visiems prieinamus leidimus (*Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, 1979; *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, 1997).

Galėtume sakyti, kad Konstantinas Sirvydas buvo didžioji Kazio Pakalkos, kaip tyrėjo, meilė, lydėjusi jį iki paskutinių gyvenimo dienų.

Kita lietuvių kalbotyros sritis, kurioje velionis taip pat daug nuveikė, buvo akademinis *Lietuvių kalbos žodynas*. Prie šio pačio svarbiausio mūsų leksikografijos veikalo, kurį, sakytume, lietuvių tauta rengė lygiai šimtą metų, Kazys Pakalka prisilietė dar būdamas studentas, o aktyviai darbavosi beveik keturis dešimtmečius. Už šį darbą 1996 m. jam kartu su kitais leksikografais buvo paskirta Lietuvos Respublikos mokslo premija.

Domino Kazį Pakalką taip pat atskirų lietuvių kalbos žodžių istorija, lietuvių kalbos tyrinėjimo dalykai, kalbos kultūra, gimtojo Daugėlišio tarmė.

Mokslo ir darbo draugai Kazį Pakalką prisimena kaip ypač jautrų, visada susikaupusį, nuoširdų žmogų.

Mielas Drauge, ilsėkis ramiai visiems laikams sugrįžęs į Tavo širdžiai patį brangiausią mūsų žemės kampelį.

⁴ Balčikonis J. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Vilnius, 1978, 367–370.